

Primo tempore-krøniken
EN MEGET GAMMEL
DANMARKSHISTORIE

AF
NIELS LINDOW

Nærværende afhandling behandler den største danske middelalderlige årbog, den såkaldte Lundeårbog (*Annales Lundenses*). Analysens konklusion er historiografisk, at det ene håndskrift til denne, AM 843, udgør en hidtil overset krønike. Denne opfattelse er ikke ny i absolut forstand, eftersom A.D. Jørgensen var inde på tanken i 1871, men hans forståelse forstyrres af, at han fejlagtigt opfattede de eftermiddelalderlige afskrifter af Lundeårbogen som den ældste udformning af denne.¹ Da senere diskussioner drejede sig om eksistensen af en fælleskilde, *Annales Lundenses Maiores*, som andre årbøger byggede på, forsvandt A.D. Jørgensens indsigt fra forskningen, hvis resultater blev autoritativt opsummeret i 1969 af Anne K.G. Kristensen i *Danmarks ældste Annalistik. Studier over lundensisk Annalskrivning i 12. og 13. århundrede*.² Jeg vil her argumentere for en anderledes opfattelse af årbogsteksterne og deres udvikling.

Afhandlingens grundlag er de trykte udgaver. Danske årbøger eller annaler foreligger i to brugbare udgaver. Den ældste ved Ellen Jørgensen fra 1920,³ den seneste ved Erik Kroman fra 1980.⁴ Hertil kommer en facsimileudgave af de middelalderlige manuskripter i *Corpus Codicum Danicorum*.⁵ Ellen Jørgensens udgave omfatter alene årbøger

¹ A.D. Jørgensen: *Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen*, København 1871, s. 216ff., specielt s. 218f.

² Anne K.G. Kristensen: *Danmarks ældste Annalistik. Studier over lundensisk Annalskrivning i 12. og 13. århundrede*, København 1969.

³ Ellen Jørgensen (udg.): *Annales Danici mediæ ævi*, København 1920.

⁴ Erik Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler*, København 1980. Kroman følger i sine indledninger Anne K.G. Kristensen.

⁵ Erik Kroman (udg.): *Corpus Codicum Danicorum. V. Annales*, København 1965. Kroman henviser i udgavens indledninger til Anne K.G. Kristensens op-

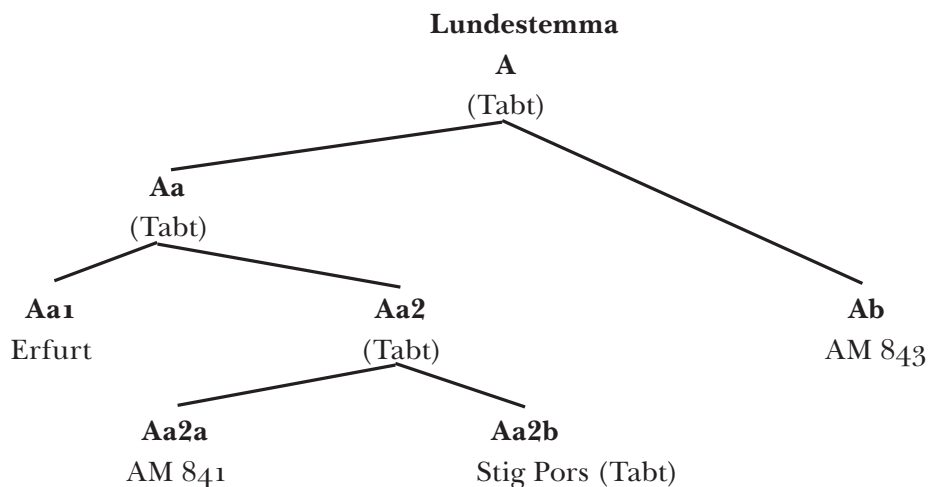
på latin, Erik Kromans desuden dansksprogede årbøger. Ellen Jørgensens udgave har for benytteren den fordel, at seks årbøger for en længere periode er gengivet parallelt, så man kan sammenligne teksterne, samt at der med forskellig skrift og margenhenvisninger angives sandsynlige forlæg.

Med hensyn til udgivelses- og forskningshistorie henvises til Anne K.G. Kristensens fremstilling samt indledningerne i udgaverne. Da citater af årbøger ubesværet vil kunne findes i udgaverne under det angivne år, giver jeg ikke særlig henvisning til citater fra årbøgerne. Ved enkelte citater anvendes let gennemskuelige forkortelser.⁶

Præsentation

Blandt de annaler eller årbøger, som er overleveret fra Danmarks middelalder, er den største den, som benævnes *Annales Lundenses* eller Lundeårbogen. Den er overleveret i tre middelalderlige håndskrifter, heraf to i Den Arnamagnæanske Samling, AM 841 og AM 843. Jacob Langebek udgav i 1772 AM 841 under navnet *Annales Esromenses*⁷ med varianter fra AM 843. Et tredje håndskrift blev fundet i Erfurt af Georg Waitz, som udgav det under navnet *Annales Lundenses*.⁸

Sammenhængen mellem håndskrifterne fremgår af følgende stemma hos Kroman:

fattelser, dog under navnet fru Ladewig-Petersen.

⁶ CÅ: Colbazårbogen. LÅ: Lundeårbogen. NÅ: Ældre Næstvedårbog. NÅ2: Yngre Næstvedårbog. SÅ: Sorøårbogen. VÅ: Valdemarårbogen.

⁷ Første tryk er ved Johann Peter von Ludewig: *Reliquiæ manuscriptorum omnis ævi diplomatum ac monumentorum, ineditorum adhuc*, IX, Leipzig/Halle 1731, en version tilhørende grenen Aa2b. Se hertil Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler*, s. 22.

⁸ „Die Quelle der Annales Esromenses oder Annales Lundenses“, udg. af Georg Waitz, *Nordalbingische Studien. Neues Archiv der Schleswig-Holstein-Lauenburgischen Gesellschaft für vaterländische Geschichte*, bd. 5 (1850), s. 1-55.

Kroman rekonstruerer Aa2b, et tabt håndskrift tilhørende Stig Pors, ud fra flere 1600-tals-håndskrifter, først og fremmest H 112 i Uppsala Universitetsbibliotek.⁹ Da håndskrifterne på denne gren udelader adskillige noter, som ikke har interesseret afskriverne, har jeg valgt at se bort fra den.

Ud fra en gennemlæsning af teksten, som den fremtræder i udgaverne, kan indholdet opdeles i følgende dele:¹⁰

1. En beregning af årene fra verdens skabelse frem til Kristi fødsel, afsluttet med en omhyggelig datering af Kristi fødsel og død. En tilsvarende oversigt og datering findes i Colbazårbogen.
2. En verdenshistorisk del begyndende med dateringer af romerske kejsere og paver såvel som martyrer og helgener, som går over i fortrinsvis franske noter om merovinger-konger og Pipin-dynastiet. Dette årbogsstof er med god grund af Ellen Jørgensen identificeret som af „anglo-normannisk“ herkomst,¹¹ dvs. en version af en årbogstekst, som er vandret fra nordfranske klostre til England. Det genfindes med visse forskelle i Colbazårbogen.
3. Med sætningen „Hic transit imperium Romanorum ad reges Francie“ og en note for 768 fortsættes årbogen. Frem til 1053 er tre bestanddele blandet: En er årbogstof svarende til punkt 2 ovenfor og også til Colbazårbogen, den anden er fyldige udtog fra Adam af Bremen, den tredje bestanddel udgøres af enkelte noter om danske forhold af ukendt herkomst.
4. Fra 1053 fortsættes med årbogsstof som i Colbazårbogen, iblandet en paverække og noter om danske konger. Den sidste note om udenlandsk politik er „1111. Hic anno captus est Paschalis ab Henrico Theutonicorum rege“ eller måske drabet på Knud den Helliges søn, Karl af Flandern i 1128 (CÅ: 1127).¹²

⁹ Herom Harald Ilsøe: „Håndskriftet H112 og de danske historikere. En studie i overlevering“, *Historisk Tidsskrift*, 12. rk., I (1953-66), s. 399-437. Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler*, s. 21 nederst skriver 'H 116'.

¹⁰ Jf. Jørgensen (udg.): *Annales Danici*, s. 12f., ligeledes opmærkning i margin og paralleltryk. Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler*, s. 21.

¹¹ Lauritz Weibull: Annalerne og Kalendariet fra Colbaz, *Historisk Tidsskrift*, 8. rk. II, 1909-10. (Weibull) s. 173ff. betegner det som afledt fra Annales Rotomagenses, Årbøgerne fra Rouen. Begge bygger på F. Liebermann: *Ungedruckte Anglo-Normannische Geschichtsquellen*, s. 31 m.fl..

¹² CÅ har det bedre år 1127. Jørgensen (udg.): *Annales Danici*, s. 6 betegner i en note 1125 som sidste i CÅ med udenlandsk baggrund, dvs. før noten om Karl af Flandern „1127. Karolus dux Flandrie a suis interfectus“. Han var søn

5. Fra 1130 og frem fortsætter årbogen med noter af dansk indhold, paverække, og ganske enkelte udenlandske. De fleste noter kan med større eller mindre variationer genfindes i andre danske årbøger, om end der specielt i 1100-tallet forekommer længere noter, som ikke ses andetsteds. Erfurt-manuskriptet afsluttes uden tegn på brud frem til 1267, hvilket således kan antages at være afslutningsår for én version.

6. AM841 samt de eftermiddelalderlige, dvs. Aa2-versionen, fortsætter manuskriptet frem til 1307. Efter noten 1288 optræder tre udaterede årsnoter vedrørende den norske konges og de fredløses angreb på Danmark i årene 1289 til 1293. Disse noter er af udgiverne placeret under de år, de angår, sammen med anden tekst.

Sammenligner man den trykte tekst med facsimileudgaverne af håndskrifterne og gennemgår noteapparatet nøje, er der enkelte ikke ubetydelige forskelle, selv hvis man accepterer fornuftige rettelser i teksten. En ting er de tre udaterede noter under 1287, som udgiverne har indføjet på deres antageligvis rette plads. En anden ting er, at der i Erfurt-håndskriftet og i AM 841 findes en samtidig randnote ved året 1181, som ikke er gengivet i udgaverne. Den udgivne hovedtekst angår nedkæmpelsen af det skånske oprør mod Absalon:

Hoc anno fretus tandem consilio et auxilio regis Waldemari, cum manu ualida et exercitu magno terram intrauit, hostes suos apud Anandalef expugnauit et partem illorum maximam prostrauit; reliqui manum dederunt, et deinceps uniuerse terre reconciliatus est et sic sedem archiepiscopatus sui in pace optinuit. Eodem anno Waldemarus rex occurrit imperatori apud Trafn.

Den uudgivne randnote lyder i Erfurt-manuskriptet: „Bellum iuxta Dusiam amnem“, i AM 841: „Bellum iux[ta] dusiam anændalef“.

Ligeledes står der ved året 888 som del af den fortløbende tekst en note:

888. Karolus imperator obiit et Arnulfus rex imperator efficitur.

Denne note findes ikke i noget af håndskrifterne på dette sted, men på to andre steder, se senere.

af Knud den Hellige. Kromann (udg.): *Corpus Codicum Danicorum*, V, s. XI synes at regne den med til det udefra importerede forlæg.

Endelig forholder det sig sådan, at efter del 2 – dvs. reelt indskudt i serien af anglo-normanniske noter angående Pipin og Karloman – har de to udgaver en linje med streger samt en note, som angiver, at et stykke er fjernet og er udgivet andetsteds. Begrundelsen herfor er en lille artikel af Jørgen Olrik i *Historisk Tidsskrift*,¹³ hvor han fremlagde den antagelse, at stykket var en selvstændig krønike og muligvis hørte nært sammen med Roskildekrøniken. Begrundelsen var, at „krøniken“ byggede på sjællandske „stedsagn“, hvorimod Lundeårbogen efter den gængse opfattelse var forfattet i Lund. Hans konklusion er siden almindeligt anerkendt, og stykket findes derfor ikke i de to årbogsudgaver, men i Gertz' udgave af de danske middelalderkrøniker, *Scriptores Minores*, under navnet *Chronicon Lethrense*, dvs. Lejrekrøniken.¹⁴

Både i Erfurt-manuskriptet og i AM 841 indledes det første ord i Lejrekrøniken med en initial „P“, fire linjer høj i Erfurt, fem i AM 841, mens AM 843 mangler denne side. De sidste linjer på folio 17 recto lyder i Erfurt-manuskriptet:

landiam in portu statuit
sleswycensi. Hic transit
imperium romanorum ad reges
francie

Der fortsættes folio 17 verso med:

lxvij Septingentesimo sex-
agesaimo octauo Pi-
pinus rex obiit et eo-

I AM 841 er linjerne ved bruddet:

nomin[is] Hethæby apud Jutlandiam i[n] portus statuit slesuicense
Hic transit imperium romanorum ad reges francie
dcclxviii Septingentesimo sexagesimo octauo Pipinus
obiit [et] eode[m] an[n]o iniciu[m] Karoli reges. Et

Der er således markeret et klart brud ved begyndelsen på Lejrekrøniken, men ved dens afslutning kun et mindre brud ved årstallet 768, som er udskrevet dels i tal, dels i fuld tekst. Sætningen „Hic transit im-

¹³ Jørgen Olrik: „Sagnkrøniken i Lundeårbøgerne“, *Historisk Tidsskrift*, 7. rk., II (1899f.), s. 222.

¹⁴ M.Cl. Gertz (udg.): *Scriptores Minores Historiæ Danicæ mediæ ævi*, København 1917-18, fotografisk genoptryk 1970, s. 34-53.

perium romanorum ad reges francie“, som udgaverne aftrykker som en del af årbogen, synes således snarest at tilhøre Lejrekrøniken. Og den er ikke markeret som afsluttet.

Forholdet er således det, at i Erfurt-håndskriftet og AM 841, der begge forekommer komplette uden manglende sider eller lignende, har vi en tekst, der begynder med korte årstalsnoter af nogenlunde kendt proveniens, derefter skifter til en længere sammenhængende tekst, den såkaldte Lejrekrønike, hvorefter teksten fortsætter med en blanding af bekendt årbogsstof og sammenhængende tekst om danske forhold, som vi kun delvis har et forlæg for, nemlig hvor det er afskrift af Adam af Bremen.

I det tredje og måske ældste håndskrift, AM 843, er forholdet lidt anderledes. Jeg tillader mig at gengive Gertz' meget præcise beskrivelse af dette håndskrift:¹⁵

Det ... består af to Læg, hvoraf det første nu indeholder 7 Blade, men oprindelig har haft 8; det forreste Blad er skaaret bort. Dette læg indeholder, skrevet med samme Haand helt igennem, først paa de nuværende Pergamentblade 1-4 en slags annalistisk Oversigt over Jødefolkets Historie indtil Jerusalems Ødelæggelse; dette Parti er dog ufuldstændigt, idet det mangler Begyndelsen, som har staaet paa det bortskaarne Blad; derimod mangler der ikke noget i Slutningen, idet det sikkert nok er ført til Ende paa Midten af Bagsiden af 4de Blad. Dernæst optages Læggets sidste 3 Blade (5. 6. 7) af Chronicon Lethrense, men dette skrift føres ikke til Ende paa Blad 7, men afbrydes dér ved Ordene *ad uxoris exortacionem Hiarwart Sialan-||*; nederst på Foden af Bagsiden af Blad 7 staar saa de fire manglende Bogstaver af det sidste Ord, *-diam*; med dem skulde det nye (andet) Læg havde begyndt. Men dette sker ikke; det andet Læg har nemlig af de 8 Blade, det skulde have omfattet, mistet det første og det sidste, som hang sammen, og nu har det kun 6, mærkede (efter Blad 7) med Numrene 8-13. Paa disse 6 Blade findes, skrevet fremdeles med samme Haand som forud, det Stykke af Annales Lundenses, som gaar fra Aar 799 (*Hoc anno Romani linguam Leonis papa amputauerunt*) til omtrent Midten af Aar 985.

Af Gertz' beskrivelse følger, at Lejrekrøniken slutter på en af de fire tabte sider og fortsætter med en version af Lundeårbogen, som mangler de indledende noter, såvel oversigten over historien før Kristi fød-

¹⁵ Gertz (udg.): *Scriptores Minores*, s. 38f.

sel, som årbogsnoterne frem til år 762, der i Kromans udgave fylder fra 184r til 196v, dvs. de manglende sider har ikke plads til alt dette. Gertz foreslår selv, at der engang har eksisteret en ellers ukendt version af Lundeårbogen begyndende med år 768, da Karl den Store kom til magten. Her indføres et stykke fra Adam af Bremen, og da det indeholder – faktisk begynder med – sætningen „Et quoniam mentionem Danorum semel fecimus“, så har skriveren „Efter sin sædvanlige klodsede Manér“ indskudt Lejrekrøniken helt eller delvis foran noten for 768.¹⁶ Der må have været rigelig plads på pergamentet.

Kort fortalt forholder det sig sådan, at side fem i første læg af AM 843 nydeligt begynder en tekst med ordene „Primo tempore inuadente Daciam Imperatore“ og fortæller, hvordan Danmark bliver til ved en fælles kamp mod kejseren. Efter de tabte sider fortsætter skriftet med året 799. I de to andre håndskrifter står der efter det sidste af Lejrekrøniken en sætning, Ellen Jørgensen ikke har kunnet finde kilde til: „Hic transit imperium Romanorum ad reges Francie“,¹⁷ og i Adam-uddraget under 768 refereres, at den „ferocissimus“ danerkonge Godfred, efter at have besejret friser, nordalbingier, obodritter og andre slaver, truer selve Karl den Store med krig.

De to dele bindes sammen ved, at Augustus, den første kejser, og Karl, den første frankiske kejser, begge var i kamp med den danske konge.

For at opsummere: Der har næppe nogensinde eksisteret noget middelalderligt håndskrift med en tekst af det udseende, som ses i udgaverne. En ting er, at den trykte udgave går til 1307, mens teksten i Erfurt-håndskriftet slutter 1267. En anden ting er indskydelsen af tre lange noter i 1290'erne, som i det ene manuskript, hvor de findes, står samlet ved år 1287, men af udgiverne er placeret andetsteds. Og så et antal tilsyneladende mindre væsentlige detaljer.

Problemet ligger grundlæggende i udgivelsesmetoden. Denne forudsætter, at der findes en arketype, dvs. et unikt håndskrift eller manuskript, og at alle øvrige er mere eller mindre omhyggeligt afskrevne versioner af denne. Men dette er at overse vigtige karakteristika for håndskreven litteratur i almindelighed og for årbøger i særdeleshed. Vi er i en tidsalder før mangfoldiggørelse ved tryk og før begrebet copyright.

I sin anmeldelse af Ellen Jørgensens udgave afviste Erik Arup,¹⁸ at årbøgerne var ført år for år, såvel som eksistensen af en autorita-

¹⁶ Gertz (udg.): *Scriptores Minores*, s. 37

¹⁷ Jørgensen (udg.): *Annales Danici*, s. 51.

¹⁸ Erik Arup: „Anmeldelse af *Annales Danici Medii Ævi*“, *Historisk Tidsskrift*, 9. rk., II (1921), s. 362.

tiv „Rigsårbog“ – dog undtog han Valdemarsårbogen i Anders Sunesøns tid. Den indeholdt noten „Expedicio quieuit in Dacia“, som var væsentlig for hans opfattelse af ledingen. Denne afvisning er fuldt be- rettigt.

Kromans komplette udgave omfatter 27 årbøger,¹⁹ hvoraf ti er ef- termiddelalderlige. Disse afslører sig ved excerptagtige sætninger, ved forbedringer i latinen og på anden vis som lærde historikers afskrif- ter og bearbejdelser fra 1500- og 1600 tallet.²⁰ For syv af de resterende sytten kan vi henvise til specifikke håndskrifter: meget specifikt for ældre Sorøårbogs vedkommende, idet den fandtes i Sorøeksemplaret af Adam af Bremens værk, mindre specifikt for Sorøårbogen til 1269 (Slesvigske Årbog), som Vedel afskrev efter „den gamle rolle som kom af Soer“.²¹ Tilbage er ti fra bevarede middelalderlige håndskrifter.

Enkelte, som Lundeårbogen og Rydårbogen, er store og kendte fra flere håndskrifter – og hver version har sin egen afslutning. Andre, som Valdemarsårbogen og Ældre Næstvedårbog, er tilbehør til stør- re håndskrifter om andre emner, Valdemarsårbogen i et med oplys- ninger om skatter og ejendomme, Ældre Næstvedårbog i et kalenda- rium; de er tillæg med nyttige oplysninger i håndskrifter af andet ind- hold. Andre er ganske korte og udfylder f.eks. blanke sider som yngre Sorøårbog i et håndskrift af Justinus. Ligesom denne kan de være ind- ført af flere hænder, som også Dominikanerårbogen og Lundeårbo- gen, som det må antages ud fra dens noter om de norske angreb.

Sammenligner man teksterne, finder man, at de samme sætning- ger genfindes, ikke således, at man kan definere klare afhængigheder mellem to eller flere årbøger eller tabte fælleskilder, men på kryds og tværs. Et eksempel vil ses nedenfor.

Der er jo ikke tale om autoritative tekster som Biblen – hvis tekst faktisk også har undergået visse modifikationer²² – eller de klassiske tekster fra oldtiden. Reelt kan enhver afskriver redigere i teksten, slet- te eller tilføje i henhold til sin opfattelse og behov.²³ Dette gælder i

¹⁹ Til dette afsnit, se Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler*, s. VII (Indholdsfortegnelse) samt indledningerne til de enkelte årbøger.

²⁰ Ann. Ripenses, Ann. 980-1268, Ann. Dano-suecani 826-1415, Ann. 1095-1194, Ann. 1259-1286, Ann. 1101-1313, 933-1415, Ann. 841-1006 og 1246-1265, Ann. ad 1290, Ann. 1098-1325, Ann. 1275-1347. (Ann. = Annales)

²¹ Denne gruppe omfatter Årbog 1074-1265, Ann. Nestvediensens minores (Yngre Næstvedårbog), Annales Sorani vet. (Ældre Sorøårbog), Ann. Sorani ad 1268, Chronica Syalandie, Ann. Visbyenses, Ann. Essenbekenses

²² Bruce M. Metzger & Bart D. Ehrmann: *The Text of the New Testament*, Oxford, New York 2005.

²³ Jf. Elizabeth Ashman Rowe: *The Development of Flateyjarbók*, (University Press

særdeleshed for en årbog, som er en samling af oplysninger, ofte korte og kronologisk ordnede. Skulle en indehaver erhverve sig flere oplysninger, er det ganske naturligt at tilføje dem. Det kan faktisk tydeligt ses at være tilfældet i flere af de årbøger, som er bevaret i middelalderlige håndskrifter, således i den ældste bevarede, Colbazårbogen, i den såkaldte Dominikanerårbog²⁴ og i den som Yngre Sorøårbog benævnte, ført af hele tre eller flere hænder.²⁵ Min opfattelse afviger her fra Anne K.G. Kristensen. Jeg ser ikke en årbog som resultat af et bevidst forskningsarbejde med udnyttelse af et veludstyret bibliotek.²⁶

Problemstilling

Reelt set har vi tre forskellige versioner af Lundeårbogen og dertil antageligvis en version, der ikke indholdt Lejrekrøniken. Videre har vi et par noter, hvis placering er et spor af de redaktions-processer, der har ført frem til de eksisterende versioner.

Det leder til spørgsmålet om, hvilken tekst håndskriftet A, det fælles forlæg for de tre versioner, havde. Stod historien fra tidernes begyndelse til anno 762 i dette, dvs. at den er blevet slettet i Ab-versionen (AM 843)? Og hvor meget af den efterfølgende tekst indeholdt håndskriftet A? Indeholdt det indtil et givet slutår, måske endda 1267 som Erfurt-håndskriftet, den komplette tekst, inklusive samtlige de årbogsnotater, som vi finder i Aa versionen?

Min hypotese er, at A, arketyper, indeholdt en krønike, og at Lejrekrøniken, som findes i alle tre håndskrifter, er en del af denne krønike. Med andre ord, ikke en samling korte notitser, men længere, sammenhængende tekst.

Jeg vil se bort fra historien fra verdens skabelse og se på de årbogsnoter fra Kristi fødsel og frem, der stammer fra de såkaldte Anglo-normanniske årbøger, som begge udgivere bemærker svarer de til Colbazårbogen, om end Colbazårbogen oftest er mere kortfattet end Lun-

of Southern Denmark), København 2005, s. 25: „My principal aim is to examine the editorial process of the two priests, who compiled Flateyjarbók, an aim that requires their work to be situated within its late fourteenth-century context.“

²⁴ Eller Dansk-svensk årbog. Se Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler*, s. 14ff; Jørgensen (udg.): *Annales Danici*, s. 130ff. Håndskriftets hovedindhold er Justinus' værk.

²⁵ Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler*, 95ff, Jørgensen (udg.): *Annales Danici*, s. 142ff.

²⁶ Anne K.G. Kristensen henviser flere steder til Sture Bolin: *Om Nordens äldsta historieforskning*, Lund 1931, men jeg er ikke sikker på, at de to har samme opfattelse af „källforskning“.

deårbogen. Det simpleste er derfor at antage, at forlægget er det samme, som blev brugt ved anlæggelsen af Colbazårbogen.²⁷

De to håndskrifter, Erfurt og AM 841, er skrevet i to spalter,²⁸ hver med en smal kolonne til venstre til årstal og en bred til tekst. Alle årstal skrives ud, og hvor teksten er for lang, fylder den ofte begge kolonner. Hvis en note så tilføjes i den blanke margen uden for spalterne, kan det være svært for en afskriver at afgøre, hvilket årstal den rettelig tilhører.

Ser vi nu på det bevarede i andet læg af AM 843, fra 785(799)-985, forholder det sig sådan, at af de 28 korte årbogsnoter om ikke-danske forhold i stykket frem til 985, forekommer kun 10 i AM 843. Her er spørgsmålet så: Forekom de i arketyper A, men blev slettet på vejen til AM 843, eller manglede de i Arketyper og blev tilføjet senere?

Den særlige note „854. Karolus imperator obiit et Arnulfus rex imperator efficitur“,²⁹ forekommer ikke i Ab (AM 843). Den findes kun i Aa-linjen (Erfurt og AM 841) og står dér desuden et andet sted, nemlig ved 888. På Aa2-linjen (AM 841 og Uppsala-manuskriptet) bryder den en sætning i en længere tekst under året 856:

Dani quam in Fresia receperunt totum imperium ulturi per principus Sygefrido et Godefrido per Renum – 888. Karolus imperator obiit et Arnulfus rex imperator efficitur – et Mosam et Scaldam fluuios Galliam inuadentes ...

I Erfurt-håndskriftet står denne note ifølge Kroman nederst på en side med lidt senere hånd, dvs. omtrent samme sted. Ellen Jørgensen skriver derimod „Hanc notam supra erasam hoc loco in margine addidit E“, dvs. den står uden for teksten. Den står faktisk tværs over – under begge spalter. I Colbazårbogen findes den således: „888. Karolus imperator obiit. Arnolus rex efficitur“. Den simpleste antagelse er, at

²⁷ Lauritz Weibull antager to separate importerede håndskrifter i samme tradition. Weibull, s. 174. Sture Bolin herimod kun et. Bolin, s. 135. Forskellen har ingen betydning for min argumentation.

²⁸ Folio 11v i Erfurt-manuskriptet har dog tre spalter.

²⁹ Jørgensen (udg.): *Annales Danici* har: „853. Obiit Leo papa. 855. Obiit Lotharius rex.e“, hvor note e) hedder : „Karolus imperator obiit et Arnulfus rex efficitur. EM“ (Jørgensen (udg.): *Annales Danici*, s. 53) – Kroman (udg.): *Danmarks middelalderlige Annaler* har i teksten s. 39, lin. 95: „853. Obiit Leo papa“, s. 40, l. 96. „855. Obiit Lotharius rex“. Og i noteapparatet : „papa] 854. Karolus imperator et Arnulfus rex imperator efficitur. tilf. Aa1, Aa2a“. Dvs. begge udgivere sletter en del af teksten.

den i det tabte håndskrift Aa – ligesom senere noten om Dysie – har stået uden for teksten, ud for 854.

Ligeledes har Colbazårbogen: „914. Facta est pax inter Francos et Normannos“. Den genfindes i alle tre håndskrifter som „914. Hoc anno facta est pax inter Francos et Danos“. Men i Erfurt- og AM 841-håndskrifterne findes også: „905. Hoc anno facta est pax inter Francos et Normannos“. Arketypen, A, har haft noten på samme år som CÅ, men med oversættelse af *Normannos* til *Danos*. Sidenhen er noten tilføjet, i ordret form, men forkert placeret.

Et lignende tilfælde er „845. Hoc anno Lotharius rex obiit“ (kun i Erfurt og AM 841) samt alle tre håndskrifter: „855. Obiit Lotharius rex“ over for CÅ: „855. Lotharius rex obiit“.

Samlet er der i dette stykke ti noter, som optræder i alle tre håndskrifter (799, 814, 817, 822, 832, 840, 848, 850, 853, 855). For en enkelt heraf er der afvigelse i årstal: LÅ: „848 Hoc anno fuit fames ualida et magna mors hominum“ overfor CÅ: „868. Fames ualida“. Atten noter findes ikke i AM 843 (801[800], 819, 820, 833[832], 835, 842, 849[869], 850, 897[898], 903[911], 904[911], 905*[914], 911[919], 914[922], 926[934], 946[952], 962[957], 977[983]). Med kantet parentes er angivet Colbazårbogens dateringer, hvor de afviger, dvs. kun fire af disse er på samme årstal. Også dette tyder på, at det er noter, der er en senere tilføjelse til en eksisterende tekst og fejlagtigt indplaceret af en afskriver. Mere præcist, da afvigelserne forekommer i både Erfurt og AM 841, og disse er ganske ens, så er Aa her, hvor vi kan analysere det, en afskrift fra et manuskript, hvor disse noter var føjet til en grundtekst med udseende stort set som Ab, dvs. AM 843. Denne grundtekst vil jeg benævne „Primo tempore-krøniken“.

Aa-teksten er således dannet på grundlag af to andre tekster, dels Colbazårbogens forlæg, dels Primo tempore-krøniken, med det formål at skrive en komplet verdenshistorie. Først har den indtil 762 indeholdt verdenshistorie fra Colbazårbogens forlæg, og efter dette følger krøniken med indskudte noter fra Colbazårbogens forlæg som en del af teksten. Endelig er Aa-teksten dannet som en renskrift af det sikkert i den sidste del noget rodede manuskript.

Arketypen A, her benævnt Primo tempore-krøniken, kan karakteriseres som en krønike med enkelte indskudte noter fra et håndskrift, formentlig import fra England, af typen Anglo-normannisk årbog. Efter den årstalsløse indledning er teksten opbygget i formatet: Årstal, „Hoc anno“, døde en konge, en ny tiltræder, hans regeringstid angives, og hans historie beskrives, ofte ret bredt. Afsnittet om Sven Estridsen opdeles ganske vist ved årstallene 1048, 1049, 1050, 1051, 1052, men årstallene synes meget tilfældigt indføjet. 1050 afbryder en sæt-

ning: „De rege Danorum contra Normannos denuo bellum instaurans. 1050. Magnus rex obiit in nauibus“. „Instaurans“ er naturligvis underordnet hovedsætningen „Magnus rex obiit in nauibus“. Mindre tydeligt er det ved 1049 (*Qui*), 1051 (*Cumque*) og 1052 (*Quod*), hvor relativterne henviser til foregående årsnote.

Afgrænsning

Hvis dette er krønikens stil, hvor langt rækker denne krønike så? Sidste note efter skemaet er ved Erik Ejegods død 1102, hvor det også angives, at efterfølgeren Niels regerede i 27 år. Det tilføjes, at efter Sven Estridsen regerede fem af hans sønner. Angivelse af regeringstid ses videre 1134 for Erik Emune og 1139 for Erik Lam. Formlen *Hoc anno* ses 1104, 1109, 1111 og 1113 og genfindes derefter først 1155, hvor danskerne samles for at vælge Knud og Valdemar til konger. Derefter følger noter med *Hoc anno*, oftest længere end de korte årbogsformler, 1157, 1158, 1165, 1171, 1180, 1181, 1182 samt 1184. Bortset fra den sidste, korte gælder de Valdemar den Stores historie, men kun i beretningen om Ringstedfesten knyttes han til den Knud (Lavard), som lovprires 1130/1134.

Vi har her ikke AM 843 at støtte os til, men også her er der dobbelt-noter, som antyder tilføjelser til en oprindelig tekst. I stykket 1130 og nogle år frem er der flere steder, hvor den tekst, afskriveren har haft foran sig, har været meget sammensat og uoverskuelig. Som en begyndelse noterer vi et par dobbeltnoter:

1132. ... Et eodem anni fuit bellum in Fotwic Scanie.

1133. ... quem cum ceteris Danis rex Nicolaus in Fotwic preliando aggressus est (med note)

Samt ikke mindst:

1171. Sanctus Thomas Cantuariensis archiepiscopus martirizatus est.

Hoc anno ... (Festen i Ringsted ved Knud Lavards skrinlæggelse) ...

Eodem anno martirizatus est in matre ecclesia Cantuarensis a quattuor militibus regis imperio Henrici die 5. Natalis Domini archipresul preciosus martir Thomas.

Teksten umiddelbart efter drabet på Knud Lavard er endda i særdeleshed forvirret. Jeg aftrykker tekststudgavernes version af Erfurt-manuskriptet. De understregede steder er der forskel på dette og AM 841:

1128. Karolus (AM 841: Haraldus) dux Flandrie interfectus est a suis, qui fuit filius Kanuti regis et martiris, qui iacet Othensø, per consilium Magni, filii Nicolai regis.³⁰

1130. (AM 841: 1132). Sclauorum rex et dux Danorum Kanutus, filius Erici Egothe, ... (lang lovprisning) ...

Eodem anno Ericus Emune rex effectus est. Et obiit Honorius 2.; successit Innocencius 2. annis 14.

1131. (AM 841: 1132) Bellum fuit Yalingi inter Magnum et Ericum, et in utroque fugit Ericus.

1132. (AM 841: 1133) Bellum fuit inter Magnum et Ericum apud Syrum insulam feria 4. et aliud Rynæbyargh. Et eodem anno fuit bellum in Fotwic Scanie.

1133. (Mangler i AM 841) Ericus a Scaniensibus in regem electus est, quem cum ceteris Danis rex Nicolaus in Fotwic preliando aggressus est cecideruntque ibi Magnus, filius regis, et episcopi quinque multique alii; paucos quidem cum rege Nicholao fuga tenuit; perueniensque Slæswyc paucis peractis diebus.

1134. Nicolaus rex a ciuibus neci traditur. Quo mortuo, Ericus Erici filio regis, regnum Dacie totum optinuit et regnauit 4 annis. Roskyldis deuastata est a Sclauis. 1135. (Mangler i AM 841) Eodem anno fractum est castrum Haraldis Roskyldis.

1136. (AM 841: 1135) Hic Haraldus interfectus est.

1137. Obiit Ascerus primus archiepiscopus Lundensis. Et tenebre facte sunt in quadragesima per uniuersam terram, et eodem anno Æskillus archiepiscopus Lundense electus est.

For det første er teksten flere steder meningsløs. Således „et in utroque fugit Ericus“ skønt kun et slag er nævnt. Ifølge Roskildekrøniken³¹ vinder Niels først et slag ved Jelling og Rønbjerg, men her har vi Rønbjerg efter Sejro-slaget, som samme kilder placerer før dette. Efter „bellum fuit Fotwic“ læser vi „quem ... Nicolaus in Fotuic preliando aggressus est“. Årstallet 1134 (begge håndskrifter) bryder en sætning „perueniensque Slæswyc paucis peractis diebus Nicolaus rex a ciuibus neci traditur“. Og – kun i Erfurt-håndskriftet – læser vi „1135. Et eodem anno“, skønt dette er eneste oplysning for dette år. I øvrigt synes både den og „Roskildis deuastata est“ fejldateret, hvis der er tale om de be-

³⁰ Som tidligere angivet er dette ikke en anglo-normannisk note. Den kan være kopieret fra Colbazårbogen. Det er, jf. det følgende, nærliggende at anse „per consilium Magni filii Nicolai regis“ for egentlig tilhørende drabet på Knud Lavard, men ifølge Saxo m.fl. udførte Magnus drabet personligt.

³¹ Gertz (udg.): *Scriptores Minores*, s. 27

givenheder, som Roskildekrøniken beskriver: „Nicholaus uictor existens Roskildiam deuastauit“, såvel som Saxos længere beskrivelser – det er Niels, som hærger Roskilde som hævn for angrebet på Haraldsborg.

Tilføjelser fra Colbazårbogen

En formodning om, at en oprindelig tekst har modtaget tilføjelser, lader sig let eftervise. Lauritz Weibull har forklaret en række fejldateringer i Lundeårbogen med detaljer i den sammentrængte tekst i Colbazårbogen.³² Således bygger „1137: ... Et tenebre facte sunt in quadragesima per uniuersam terram“ på en note for 1140. Ligeledes er „1139. Ericus Emuni interfectus est“ en fejl begrundet i Colbazårbogens udseende. I det aktuelle stykke er de fælles om drabet på Karl af Flandern, om end Lundeårbogen har en tilføjelse og med forskellig datering. Så går formuleringen „Bellum fuit inter Magnum et Ericum apud Syrum insulam“ igen,³³ og „feria 4“ kan forklares ud fra Colbazårbogens meget sammentrængte tekst. Ligeledes genfindes „(Eodem anno) Ericus Emune rex effectus est“ i Colbazårbogen.

Jeg har ovenfor diskuteret paralleller mellem Lundeårbogen og Colbazårbogen og argumenteret for, at Lundeårbogen har benyttet Colbazårbogens forlæg, da citaterne i denne undertiden er fyldigere. Men ved disse noter synes der at foreligge en direkte forbindelse, dvs. at der er en benyttelse af det bevarede håndskrift, afskrevet inden det forlod Danmark.

Årbogstilføjelser

Andre sandsynlige tilføjelser som „Bellum fuit Yaling“ og „Roskyldis deuastata est“ peger et andet sted hen. Der findes en stamme af noter, som går igen i flere årbøger. Den kan defineres som de noter, der er fælles for Valdemarsårbogen og Ældre Næstvedårbog og begynder i 1130.³⁴ De genfindes i Yngre Næstvedårbog, Sorøårbogen og mange flere. Forholdet kompliceres dog ved, at der foruden Lundeårbogens afhængighed af NÅ/VÅ-stammen efter 1135 findes en anden afhængighed mellem Sorøårbogen og Lundeårbogen. Jeg gengiver disse no-

³² Weibull ss. 174-178, jvf. Kristensen: *Danmarks ældste annalistik*, s. 25.

³³ Kun disse to årbøger har „Syrum Insulam“ – ellers korte navne: VÅ: „1132 ... Syræ“; NÅ1: „1132 ... Syra“; NÅ2: „1132 ... Syro“; SÅ1: „1132 ... Syre“.

³⁴ Stammen svarer til årbog LI i Kristensen: *Danmarks ældste annalistik*, s. 37ff. Oprindeligt har Erik Kroman påvist skellet mellem de to linjer, Sorø og Næstved, såvel som en fejl i Sorø-linjen.

ter her såvelsom de efterfølgende. Man bemærker, at Lundeårbogen ligger nærmest Næstved-traditionen.

Lundeårbogen	Sorø-linje	Næstved-linje
LÅ: 1131. Bellum fuit Yalingi inter Magnum et Ericum,	VÅ: 1131. Bellum fuit Ialenge. SÅ: 1131. Bellum fuit Ialing inter Nicolaum et Ericum	NÅ2: 1131. Bellum fuit in Iallungi inter Ericum et Magnum.
LÅ: 1131. ... et in utroque fugit Ericus. 1132. Bellum fuit inter Magnum et Ericum, aput Syrum insulam feria 4. et aliud Rynæbiargh.	VÅ: 1132. Bellum fuit Syræ et aliud Renøbiargh. SÅ: 1132. Bellum fuit Syre, et in utroque fugit Ericus.	NÅ: 1132. Bellum fuit in Syra et aliud in Runibiorg. NÅ2: 1132. Bellum fuit in Syro et aliud in Runibiargh.
LÅ: 1134/5. Roskyldis deuastata est a Sclauis.	VÅ: 1134. Roskildis depopulata est. SÅ: 1134. Roskild depopulata est.	NÅ: 1134. Roschild deuastata est. NÅ2: 1133. Roskild deuastata est.
LÅ: 1136. Hic Haraldus interfectus est.	VÅ: 1136. Harald interfectus est. Magnus filius Nicolai, occisus est.	NÅ: 1136. Haraldus occisus est. NÅ2: 1135. Haraldus interfectus est in Iucia.
LÅ: 1139. Ericus Emune interfectus est, et electus est Ericus Lamb et regnavit 9 annis.	VÅ: 1139. Ericus Emune interfectus est. SÅ: 1139. Ericus Emun interfectus est, et successit ei Ericus Lamb.	NÅ: 1139. Hericus Emune occisus est. NÅ2: 1139. Ericus Emuni, rex Danorum, occisus est. 1140. Ericus Lamb factus est rex Danorum.

LÅ: 1143. Olauus, filius Haraldi, interfectus est cum suis.	VÅ: 1143. Rex Olauus interfectus est.	NÅ: 1143. Olauus rex interfectus est. NÅ2: 1143. Olauus, filius Haraldi, occisus est.
LÅ: 1147. Ericus Lamb monachus factus est; obiit Othænsø. ... Eodem anno bellum fuit Slangathorp Syalandia	VÅ: 1147. Ericus Lamb mortuus est. SÅ: 1147. Ericus Lamb monachus obiit Othense.	NÅ: 1147. Hericus Lamb mortuus est, et bellum fuit in Sclangathorp. NÅ2: 1147. Ericus Lamb, rex Danorum, obiit.
LÅ: 1150. Bellum fuit Thorstinsthorp, et fugit Kanutus rex.	VÅ: 1150. Bellum fuit Slangethorp. SÅ: 1150. Bellum fuit Slangethorp, et fugit Kanutus.	NÅ: 1150. Bellum fuit in Thorstenthorp. NÅ2: 1149. Bellum fuit in Thorstinstorp.
LÅ: 1151. Bellum fuit Wybergis.	VÅ: 1151. Bellum fuit Wibergis. SÅ: 1151. Bellum fuit Wibergh, et iterum fugit Kanutus.	NÅ: 1151. Bellum fuit Wibergia. NÅ2: 1150. Bellum fuit Wibiargis.
LÅ: 1163. Waldemarus adiuit imperatorem. ...		NÅ: 1163. Waldemarus rex iuit ad imperatorem. NÅ2: 1163. Waldemarus rex ad imperatorem iuit.
LÅ: 1167. Hoc anno Burius captus est.	VÅ: 1167. Burisius captus est. SÅ: 1167. Burisius captus est.	NÅ: 1167. Burius captus est. NÅ2: 1167. Burius captus est.

LÅ: 1171. Sanctus Thomas Cantuariensis archiepiscopus martirizatus est. Hoc anno translatum est ... anden tekst... Eodem anno martirizatus est in matre ecclesia ... archipresul ... anden tekst ...	VÅ: 1171. Sanctus Thomas interfectus est. Sanctus Kanutus dux et martyr translatus est. 1172. Rex Kanutus coronatus est in regem. SÅ: 1171. Sanctus Thomas martyrizatus est. Sanctus Kanutus dux et martyr translatus est. 1172. Rex Kanutus coronatur in regem.	NÅ: 1170. Translatus est sanctus Kanutus Rincstadis. 1171. Martirizatus est archipresul Thomas in Anglia. NÅ2: 1170. Translatio sancti Kanuti ducis et martiris.
LÅ: 1181(?) Bellum iuxta Dusiam amnem		NÅ: 1180. Multi Scansen occisi sunt apud amnem Dusie.

Fjerner man de sandsynlige tilføjelser, bliver afsnittet efter Knud Lavards drab til følgende tekst:

Sclauorum rex et dux Danorum Kanutus ... a cognato suo Magno filio Nicolai peremptus est. Ericus a Scaniensibus in regem electus est, quem cum ceteris Danis rex Nicolai in Fotwic preliando aggressus est cecideruntque ibi Magnus, filius regis, et episcopi quinque multique alii; paucos quidem cum rege Nicholao fuga tenuit; perueniensque Slæswic Nicolaus rex a ciuibus neci traditur. Quo mortuo Ericus, Erics filio regis, regnum Dacie totum optinuit et regnauit 4 annis.

Dette er samme stil som de tidligere noter ved kongeskift. Ved næste kongeskift har vi alene:

1139. Ericus Emune interfectus est, et electus est Ericus Lamb et regnauit 9 annis.

Og som nævnt er dette årstal en fejltagelse, formentlig begrundet i Colbazårbogens opsætning.

Det ikke-citerede stykke om Knud Lavard afviger stilmæssigt markant fra den øvrige tekst. At Magnus skulle være medskyldig i mordet på Karl af Flandern – „per consilium Magni, filius Nicolai regis“ –

er en enestående oplysning.³⁵ Ligeledes afviger den efterfølgende lovprisning med de gentagne antitetiske udtryk stærkt fra sproget i resten af krøniken: „qui lupos in agnos, predones in pacificus, bellum in pacem, paganos in cristianos“. Stilen genfindes i Ordinalet for Knud Lavard som karakteristisk af Valdemar 1.: „odium in dilectionem, dolorem in gaudium, bellum in pacem et egestatem“.³⁶ Jeg vil derfor formode, at krøniken her har haft en anden tekst, som er blevet slettet og erstattet af den, som nu ses. Kun de indledende ord om Magnus som anstifter blev tilbage, og i stedet indsattes lovprisningen.

Det er min opfattelse, at med denne „rensede“ tekst slutter den oprindelige tekst i arketyper A, Primo tempore-krøniken, måske allerede med ordene „regnum Dacie totum optinuit“. Ordene „et regnauit 4 annis“ kan være en tilføjelse.

Uddybning

Til bekræftelse af den foreslåede afgrænsning kan der, foruden skiftet i stil og springet frem til de næste „Hoc anno“-noter, for andre dele af den efterfølgende tekst ligeledes påvises en afvigende kilde. Mange af noterne tilhørte den stamme, som kendes fra de to Næstvedårbøger og fra Valdemars- og Sorøårbogen. De første af disse var klart en tilføjelse, og det er rimeligt at antage, at samtlige er tilføjelser.

Det er muligt yderligere at udbygge denne udskilning af senere tilføjelser. Som nævnt findes der også et andet sæt noter, der forbinder ikke bare Lunde- og Sorøårbogen, men også Rydårbogen. De følger her:

Lundeårbogen	Sorøårbogen	Rydårbogen
1137. Obiit Ascerus primus archiepiscopus Lundensi.	1138. Mortuus est Acerus archiepiscopus, et electus est Eskillus.	1137. Ascerus primus Danorum archiepiscopus obiit, et Eskillus electus est.

³⁵ https://de.wikipedia.org/wiki/Grafschaft_Flandern; - <http://www.heiligenlegenden.de/monate/maerz/02/karl-von-flandern/home.html> - http://www.manfred-hiebl.de/genealogie-mittelalter/balduine_grafen_von_flandern/karl_der_gute_graf_1127/karl_1_der_gute_von_daenemark_graf_von_flandern_1127.html

³⁶ M.Cl. Gertz (udg.): *Vitae Sanctorum Danorum*, København 1908-1912, s. 203.

1140. Surrexit Olauus, filius Haraldī, contra Ericum.	1140. Surrexit Olauus, filius Haraldī, contra Ericum.	1140. Olauus, filius Haraldī, quem quēdam pars fecerat regem surrexit contra Ericum Lam, ...
1141. Æskillus archiepiscopus Olauo obsides posuit.	1141. Eskillus archiepiscopus posuit Olauo obsides.	1141. Eskilles archiepiscopus posuit Olauo obsides.
	1142. Bellum fuit ter in die Dysling; uno anno 13 <uicibus> pugnauerunt, et semper fugit Olauus ante Ericum.	1142. Bellum fuit ter uno die et uno anno 13 uicibus inter Ericum et Olauum et semper fugit Olauus ante Ericum.
1143. Olauus, filius Haraldī, interfectus est cum suis.	1143. Olauus interfectus est.	1143. Olauus occidit Rikonem episcopum. Olauus Haraldī filius in bello occiditur.
1144. ... Ericus duxit sororem Bremensis episcopi Henrici.	1144. Ericus duxit sororem Hartuici episcopi Bremensis.	1144. Ericus duxit sororem Henrici Bremensis episcopi.
1147. Ericus Lamb monachus factus est; obiit Othense. Quo mortuo Iutenses in unum conuenientes Kanuto, filio Magni, nomen regis imposuerunt. Scanienses et Syalandensis cum miniribus insulis sibi Suenonem in regem elegerunt; et facta est pugna inter eos 12 annis.	1147. Ericus Lamb monachus factus est; obiit Othense. 1148. Suen electus est in Scania, Kanutus in Lucia.	1147. Ericus Lam obiit, factus monachus in Odenseh. Quo mortuo Iutenses nomen regis imposuerunt Kanuto filio Magni; Scanienses uero cum moniribus insolis Suenonem filium Eri Emnun elegerunt, et facta est pugna inter eos 12 annis.
1148. Sanctus Malachias archiepiscopus migrauit a seculo.		1148. Sanctus Malachias migrauit.

1149. Captus est Æskillus archiepiscopus a Suenone.	1149. Captus est Eskillus archiepiscopus a Suenone.	1149. Eskillus archiepiscopus captus est a Suenone rege.
1151. Bellum fuit Wybergis.	1151. Bellum fuit Wibergh et iterum fugit Kanutus.	1151. Bellum fuit Wiberghis et iterum fugit K[anutus].
1152. Kanutus pugnauit contra Swenonem et deuictus est, et exulauit in Sweciam et Russia.	1152. Exulauit Kanutus in Suetiam et in Russiam.	1152. Exulauit K[anutus] in Rusciam, qui assumpto auxilio de Saxonia pugnauit et fugit.
1154. Hic rediit Kanutus et assumpta militia pugnauit contra Swenonem; ...	1153. Kanutus assumpta militia de Saxonia pugnauit contra Swenonem apud Giezbec at fugit.	1153. Kanutus rex rediens de Ruscia uenit in Frisiam, ibique construxit castrum Mildeborg cum auxilium Frisonem. Quo audito Sueno cum tota expeditione Danorum uenit Sleswic et adducti inde nauibus per terra usque Huchistiath predictum castrum Mildebork obsedit et magnam partem Frisie úastauit. Cui occurrens Kanutus cum Fresonibus superauit eum in bello, in quo plurimi Scanienses occurrerunt cum aliis nobilibus.
1154. ... et Waldemarus desponsauit sororem Kanuti Sophiam.	1154. Desponsauit Waldemarus Sophiam sororem Kanuti.	1154. Desponsauit Waldemarus, filius sancti K[anuti] Sophiam sororem K[anuti] regis.

Ligesom ved noterne fra 1130 er der her overensstemmelse mellem årbøgerne, og snart den ene, snart den anden har flere eller færre oplysninger. Selvom Rydårbogen er fyldigst, er dens noter ikke tilstrækkelige som kilde; og Sorøårbogen har det rigtige navn „*Hartuig*“ hvor de to øvrige har fejlen „*Henricus*“.³⁷ Igen må vi antage, at dette er en tilføjelse til grundteksten i Aa-håndskriftets forlæg.

Tilbage mellem 1134 og *Hoc Anno*-noten 1154 har vi da:

1144. Conuentus missus est in Hærwadum. Obiit Innocensius papa; successit Celestinus 3. m.1. ...

1145. Obiit Celestinus; successit Lucius papa 2., et regnauit annis 2.

1146. Obiit Lucius; successit Eugenius papa annis 9. Hic monachus fuit et sancti Bernardi discipulos.

1153. Conuentus missus est in Æsrom. Sanctus Bernardus obiit.

Noterne kan komme fra hvor som helst, måske endda være samtidige opdateringer. Men der er intet i disse noter, der taler imod, at årbogens første udgave sluttede med Niels' død eller Erik Emunes sejr. Ser man nu på de noter med *Hoc anno*, som forekommer fra 1154, så angår de fra 1155 til 1184 Valdemar den Store med to undtagelser: „1165. Hoc anno in die ascensionibus Domini Absalon episcopus Roskildensis deuicit Sclauui, qui dicuntur Røbo“ samt „1184. Hoc anno expeditio facta est ad Walagust“. Det er Valdemar 1.s historie, og det kan bemærkes, at „1154. ... Waldemarus desponsauit sororem Kanuti Sophiam.“ mangler „Hoc anno“.

De første af disse noter hænger sammen med den førnævnte Ryd-Sorø-stamme. De efterfølgende noter, om translationsfesten i Ringsted 1170 og oprøret mod Absalon i Skåne 1180-81, afviger derimod fra Ryd-Sorø-sammenhængen. Derimod er der her parallelsteder i Roskildekrønikens kapitel XX,³⁸ som Gertz betegner som en tilføjelse, og i Ordinalet for Knud Lavard.³⁹ Det betyder ikke, at Roskildekrøniken har benyttet Primo tempore-Krøniken, eller at ordinalet har. Alle fem tekster bygger på samme tekst, som er yngre end 1170. Det bemærkes, at Roskildekrøniken og Ordinalet synes at have benyttet en fælles version af denne. Noterne følger herefter:

³⁷ Jf. Kristensen: *Danmarks ældste annalistik*, s. 109.

³⁸ Gertz (udg.): *Scriptores Minores*, s. 32f.

³⁹ Gertz (udg.): *Vitae Sanctorum Danorum*, s. 203.

Lundeårbogen

1155. Hoc anno conuenerunt omnes Dani et elegerunt duos reges, Kanutum et Waldemarum; ...

et fugit Swen in Saxoniam et fuit ibi.

1157. Hoc anno rediit Swen de Saxonia cum duce Henrico, uenit Symersthat, ...

... et facta est pax.

Andre:**Roskildekrøniken**

Tandem decimo anno conuenerunt omnes Dani et paci consulentes elegerunt duos reges, Kanutum, qui prius fuerat electus a Iutensibus, et Valdemarum, filium sancti Kanuti ducis et martyris.

Roskildekrøniken

Sueno uero expulsus a Dania fugit in Saxoniam ad socerum suum, duces Saxonie, cum quo fere tribus annis mansit, a regno remeuit.

Ordinalet

Rex iste fere per triennium a regno remotus sub specie pacis ad patriam remeuit.

Roskildekrøniken

Et facta sunt fedus fictum et pax falsa.

Ordinalet

Et facta sunt fedus fictum et pax falsa.

Rydårbogen

1154. ... Danos omnes elegerunt duos reges, scilicet Kanutum memoratum atque Valdemarum, filium sancti Canuti.

Tunc Sueno rex fugit in Saxoniam.

1155. ... Rediens de Saxonia Sueno cum duce Henrico uenit Simerstath, sed fuga arrepta dux cum rege iter 15 dierum ueniendo sub compendio duorum dierum compleuerat.

1156. Facta est inter reges pax diuiso regno in tres partes. ...

Roskildekrøniken

Conuenientibus enim illis Roschildis ... 1156. ... Post paucos autem dies idem Suen, rex Syalandie, inuitauit Kanutum ... et Waldemarum ...ad festum suum Roschildis ...

Ordinalet

Conuenientibus enim illis Roschildis

Roskildekrøniken

1158. Hoc anno interfectus est Kanutus in ciuitate Roskildensi 5. Idus Augusti in uigilia beati Laurentii, et cum eo Constantinus cognatus ei; ... Kanutus et Constantinus, cognatus eius, a Suenone nequiter necantur .V. Idus Augusti; ... occidit Kanutum regem et Constantinum cognatus eius in uigilia sancti Laurentii. ...

Ordinalet

Kanutus et Constantinus a Svenone nequiter necantur;

Sorøårbogen

1156. Rex Kanutus interfectus Roskildis in uigilia sancti Laurentii.

Roskildekrøniken

et Waldemarum rex uulneratus euadens occultansque se per tempus, postea Iuciam peruenit. Valdemarum uero grauius sauciatus euasit. Waldemarum uero uulneratus fugit in Iutia, ...

Ordinalet

quibus succumbentibus grauius sauciatus Waldemarum euasit.

Roskildekrøniken

Illuc cum armata manu Swen persequens aggressusque ... Post quem ueniens Sueno... quem Suen insecutus est cum exercitu ...

Roskildekrøniken
 ... in bello uictus eodem anno in Grathæheth, fugit in Grathæmosæ, et ibi interfectus est; ...
 et in Gratheheth cum eo dimicans, prout deus uoluit, infeliciter occubuit, dignum insidiarum consecutus est.
 1157. Conuenerunt Suen atque W. reges in campo, qui Grathehethæ dicitur, in prelio, in quo Suen occisus est ...

Ordinalet

Deinde cum proditore in Grathæheth dimicans, prout quod deus uoluit, uictoriam optinuit,

Sorøårbogen

1157. Sueno interfectus est in Grathe in die sancti Seuerini ...

Roskildekrøniken

Cuius corpus in ecclesia uillule terre commendatum est. et sepultus in capella Grathæ, ...

Roskildekrøniken
 et Waldemarus totum regnum obtinuit et regnauit 25 annis et dimidio. ...
 Post hec gloriosus Waldemarus, ... in regnum assumptus ... anno MCLVII. ... Qui regnum Danorum uiginti sex annis nobiliter rexit. ... atque Waldemarus optinuit monarchiam totius Dacie..

Sorøårbogen

... et Waldemarus optinuit monarchiam Dacie.

Sorøårbogen
 1167. Hoc anno Buricius captus est.
 1167. Burisius captus est et effossis oculis castratus.
 1167. Buricius captus est et effossis oculis castratus.

Sorøårbogen

Hic Sclauī, Røbo, acce- perunt cristianitatem iubente Waldemaro rege 17. Kal. Iulii.	1170. Rø a Danis ac- quisita est et ad fidem conuersa.	1170. Rø a Danis ac- quisita est et ad fidem Christi conuersa.
---	--	--

Der er i disse *Hoc anno*-noter ingen forbindelse til den tidligere krønike, intet forsøg på at skabe sammenhæng med denne. De tidligere krønikestykker angiver oftest herskernes afstamning og forbindelse bagud, men det er først i et par ord om translationsfesten, det afsløres, at Valdemar er søn af den tidligere omtalte Knud Lavard: „ex una parte quod pater regis autorizatur“. Ligesom den tidligere note om Valdemars ægteskab med Knuds søster i 1154 mangler formlen „Hoc anno“ og er uden forbindelse bagud.

I stykket efter den antagne afslutning krydses to årbogsoverleveringer, og derfor finder vi her de tidligere nævnte dobbeltnoter. Ordet „archipresul“ i „1171. ... Eodem anno martirizatus est ... archipresul Thomas preciosus martyr Thomas“ genfindes i Ældre Næstvedårbog: „Martyrizatus est archipresul Thomas in Anglie“. Herimod har Valdemarsårbogen „Sanctus Thomas interfectus est“, og Sorøårbogen „Sanctus Thomas martyrizatus est“. Og mens Lundeårbogens hovedtekst 1181 har stednavnet „Anundalef“, har både Næstvedårbogen og Rydårbogen randnotens „Dysie“.⁴⁰

Formentlig har vi her igen et lidt uoverskueligt manuskript. Visse tegn tillader at opstille en relativ kronologi. Det ældste lag er tilføjelserne fra Colbazårbogen, som må være indført før ca. 1170, da manuskriptet forlod Danmark. Derefter følger Valdemar 1.s historie, indført samlet og dermed efter 1182. Og endelig er der indført korte notitser fra dels Næstved-Lund-linjen, dels fra Sorø-Ryd-linjen endnu en gang. Man bemærker, at noten om Thomas af Becket står foran hovedteksten.

Sammenfatning

Vi ser igen, at årbøger ikke skrives på én gang ud fra omhyggelig søgning i et forhåndenværende bibliotek med et klart overblik og omhyggelig redigering, men snarere dannes ved gentagne tilføjelser af nye oplysninger. Vi må acceptere, at der har eksisteret årbogstekster i manuskripter, som vi i dag ikke kender til.

⁴⁰ „Dysie“ har: Årbog 1074-1255; Ældre Næstvedårbog; Sorøårbog til 1265, Rydårbogen. „Anundalef“ har: Dansk-svensk årbog 916-1263; Yngre Næstvedårbog, Årbogen 980-1286; Essenbækårbogen har begge.

Jeg antager derfor, at vi har en krøniketekst, der slutter med ordene, i udgaverne dateret 1134, „Nicolaus rex a ciuibus neci traditur“ eller den efterfølgende sætning: „Quo mortuo, Ericus, Erics filius regis, regnum Dacie totum optinuit“.

Jeg vil som nævnt foreslå at benævne den „Primo tempore-krøniken“. Det hører sig til herefter at angive proveniens og holdning. Det almindeligste er at antage, at en given krønike er skrevet kort efter de seneste begivenheder, dvs. i dette tilfælde på Erik Emunes tid. Angående tendensen bemærker man, at de to dele samles af den linje, „Hic transit imperium Romanorum ad reges Francie“, som Ellen Jørgensen⁴¹ ikke kunne finde kilde til, og som Gertz ikke medtog. I første del fortæltes, at Danmark opstod, da kong Dan forsvarede riget mod den første kejser, og om den første frankiske kejser hører vi, at den „ferocissimus“ danerkonge Godfred, efter at have besejret friser, nordalbingier, obodritter og andre slaver, truer selve Karl den Store med krig. Det er altså Danmarks natur ikke at være underlagt kejseren.

Sammenligner man dette med Olriks argument for dateringen af den antagne Lejrekrønike, er der en overraskelse. Argumentet bygger på, at Lejrekrønikens karakteristik af kong Snjo kopierer Roskildekrønikens beskrivelse af Erik Emune, muligvis den konge, i hvis tid Primo tempore-krøniken er skrevet.

Argumentet er genoptaget af Helge Søgård,⁴² der tilføjer yderligere mulige paralleller. Det drejer sig om følgende steder:⁴³

**Primo tempore („Lejre“)
-krøniken**

Befaling til kong Snjo (50,6 ff.):
... esto ibi rex robustus et furore flagiosus,

multas iniquas leges illa et iniustas instituens,
ut memores Dani sint imperii tui per eum.

Roskildekrøniken

Om Erik Emune (27, 11):
... uir flagiosus, furore et mendacio repletus...

Om Erik Ejegod (25,15):
... et multas iniquas et iniustas leges adinuenit.

Jf. tilnavnet „Emune“

⁴¹ Jørgensen (udg.): *Annales Danici*, s. 51.

⁴² Helge Søgård: „Om forholdet mellem Roskildekrøniken og Lejrekrøniken“, *Historie/Jyske Samlinger*, Ny række, bd. 8 (1968-70), s. 150ff.

⁴³ Henvisningerne (side, linje) er til Gertz (udg.): *Scriptores Minores*.

Om samme (50,10): Superbus et iniquus, elatus et in malicia nimis potens, per omnia terribilis more fulminis incedens; flentibus, siquid uidebantur habere, abstulit, habentibus et male ridentibus sparsit. Multas iniquas leges et iniusta instituens, ...	Om Erik Emune (31,14): Superbus, elatus et in malicia potens, per omnis terribilis more fulminis incessit; flentibus, si quid uidebantur habere, abstulit, habentibus et male ridentibus sparsit. --- Jf. ovenfor ---
Om Helge (47,18-19): ... , facti prioris inmemor ...	Om Magnus ved Hardeknuds død (22,13): Non inmemor pacti, ...
Om Ingjald (53,1): ... Ingjald in regnum leuatur.	Om Knud den Hellige (23,27): In regnum leuatus est...
Om Thora fra Thurø (48,5): ... et in insula humata est, ...	Om Olav den Hellige (20,14): ... a fidelibus Throndemis humatur, ...
Om kong Rake (48, 14): Quibus constituit regem...	Under Erik Emune (30,9): Post quem Ruco, capellanus Herici, constituitur...
Om Helge (47,7): ... , nauali bello bene aptus ...	Sejrø-slaget (27,18): ... nauali bello pugnaverunt ...

De sidste fem paralleller er tilføjet af Helge Søgård. Da de består af enkelte gloser, mener jeg ikke, de kan tillægges stor vægt. Spørgsmålet om, hvem der skriver af efter hvem, må afhænge af de tre første. Ser man alene på ordene, er Lejrekrøniken lidt fyldigere, men intet siger klart, hvad vej afhængigheden går, og forfatteren til Lejrekrøniken har ikke haft behov for forlæg andetsteds. Men hvis Primo tempore-krøniken er skrevet, mens Erik Emune var konge, er det mere bemærkelsesværdigt. Indeholder ordene „ut memores Dani sint imperii tui per eum“ en hentydning til Erik Emunes tilnavn (emune = evigt mindet)? Og gennemskuer Roskildekrønikens forfatter dette? Det kan bemærkes, at denne om faderen, Erik Ejegod, bemærker, at han „multas iniquas et iniustas leges adinuenit“, hvorimod det betvivles, at han havde nogen form for ansvar for ophøret af hungersnøden under Oluf Hunger.

Kort sagt, jeg mener ikke, dette taler mod mit forslag. Tværtimod synes det at bekræfte, at *Primo tempore*-krøniken må være ældre end Roskildekrøniken.

Den antydede grundholdning er ikke irrelevant i 1130'erne, slet ikke for kirkens folk. Det er trods alt først i 1104, at Danmark får egen ærkebiskop og ikke længere står under kejserens vasal, biskoppen i Hamborg-Bremen. Derudover har den danske kirke stærke forbindelser til England. Det er herfra, man får munke, forfattere til fortællinger om Knud den Hellige og Knud Lavard, og derfra stammer den årbog, der grundlægger den danske årbogslitteratur, Colbazårbogens forlæg.⁴⁴

For at opsummere: Håndskriftet A har indeholdt en krønike fra kong Dan til Erik Emune bliver konge. Videre er Aa en afskrift efter et andet håndskrift, som bygger på et meget uoverskueligt manuskript. Dette er modsat krøniken i A anlagt som en historie fra verdens skabelse. For at nå dertil har man benyttet det, som jeg benævner Colbazårbogens forlæg. Derpå, efter 762, er hele krøniken fra A tilføjet samt en del årstal og noter fra samme forlæg, og vi har en tekst til dennes afslutning med kong Niels' død.

Til dette håndskrift er først tilføjet en lang række yderligere noter fra samme forlæg, derefter de nyeste noter fra Colbazårbogen. Dette skrift er så udvidet, formentlig først med Valdemar 1.s historie (*Hoc anno*-noterne), derefter årbogsnoter dels fra samme forlæg – måske i mellemtiden forlænget – som anvendt til Valdemar 1.s historie og dels, nok senere, fra en årbog med det, som er fælles for Valdemarsårbogen og Næstvedårbogen – i Næstved-versionen.

Derefter er til denne tekst, formentlig i et fysisk nyt manuskript, og til dette eller en afskrift føjet årbogsoplysninger, der rækker frem til 1267. Dette bliver så forlægget for dels Erfurt manuskriptet, dels et manuskript frem til 1289, som med visse tilføjelser – direkte eller indirekte – er forlæg for 1307-versionen („Esrom årbogen“).

Hovedpåstanden er således, at håndskriftet AM 843 repræsenterer en oprindelig krøniketext, og at den er forfattet i sidste halvdel af 1130'erne, efter Erik Emune blev konge, men før hans død, som jo er en fejldatering ud fra Colbazårbogen.

Jeg vil som nævnt foreslå, at dette værk benævnes „*Primo tempore*-krøniken“. Håndskrift AM 843 er en version af denne krønike, og derudover blev den inkorporeret i den store rodebunke, der er repræsen-

⁴⁴ Jf. Roland Scheel: „Romerriget, Vesteuropa og Skandinavien“, *Historisk Tidsskrift*, 112 (2012), s. 1, specielt s. 24: „fordi der åbenbart var konsensus mellem Erik og Lothar om kirkepolitiske mål, og de omfattede netop ikke den danske kirkes *libertas*.“

teret i Erfurt- og AM 841 håndskrifterne, og som traditionelt benævnes *Annales Lundenses*. En konsekvens heraf er, at den såkaldte Lejrekrønike er en opfindelse fra nyere tid, og at vi har en bedre begrundet datering af dette tekststykke.

Afsluttende bemærkning

En enkelt detalje er værd at nævne til slut. Det er sandsynligt, at Saxo har kendt Primo tempore-krøniken. I afsnittet om Lejrekongerne har han samme navne som denne, om end hans stamtræ over kongerne fra Halvdan til Rolf Krake er bedre, dvs. svarer til den ældste version, den i Beowulf-kvadet, modsat både Primo tempore-krøniken og Sven Aggesen.⁴⁵ Senere hos Saxo bemærkes, at kongerne Gorm og Harald forekommer to gange ligesom i Roskildekrøniken.

Den udgivne tekst af Lundeårbogen har her efter Erfurt-manuskriptet:

925. ... et successit Orm, qui dicebatur Harthæsnuþæ

og

931. Hoc anno obiit Orm Harthæsnuþæ, rex Danorum, et successit Gorm, cuius uxor Thyri Danæboth

Tilføjelsen „cuius uxor Thyri Danæboth“ forekommer kun i Erfurthåndskriftet, hverken i AM 841 eller AM 843. Den har næppe stået i A. AM 843 har i stedet ordet „anglicus“. Det kan være originalen A's ordlyd. Den grumme Orm Hardeknude er fundet hos Adam af Bremen, hvis tekst med passende fingerfærdighed kan emenderes til „Gorm f[i]lius] Hartheknuth/Hardeknud“. Det særligt interessante er så, at AM 843 i 925 i stedet for „Harthæsnuþæ“ har „Hartheknuth“ og 931 retter „Harthesunth“ til „Hartekunth“. AM 843's „anglicus“ kan meget vel være den originale ordlyd.

Det kan være derfor, at Saxo – der har to gange Gorm efterfulgt af Harald, ligesom Roskildekrøniken – tildeler den første tilnavnet „Anglici“⁴⁶, den engelske, og ikke ved ret meget om ham, heller ikke om hans søn Harald.

⁴⁵ Både Sven Aggesen og Primo tempore-krøniken har forsimplede stamtræer. Bemærk i øvrigt, at de historier, Sven Aggesen fortæller om sagntiden, ikke genfindes i Primo tempore-krøniken og vice versa.

⁴⁶ Saxo, 9. bog, 9.1.

SUMMARY

The Primo tempore Chronicle
A very old History of Denmark

This study analyzes the three medieval manuscripts of the *Annales Lundenses* and the *Chronicon Lethrense*. These are Erfurt (Stadtbibliothek 23 8°), ending in 1267, and Arnamagnæan Collection (Copenhagen) AM 841 ending in 1309, and the fragmentary AM 843. The texts as published by E. Jørgensen (1920) and E. Kromann (1980) begin with a calculation of the years from the Creation to the birth of Christ, followed until 1125 by a version of the *Anglo-Norman Annals*. From 768 this is combined with excerpts from *Adamus Bremensis* and Danish material of unknown origin. From 1125 almost all notes concern Denmark and are similar to notes in other Danish annals.

The analysis shows that the edited texts deviate from the text of the manuscripts. Most important is the omission of the *Chronicon Lethrense*, which is a part of all three manuscripts. A comparison with the *Anglo-Norman annals* demonstrates that AM 843 best represents the archetype: a hitherto unrecognized chronicle of which the *Chronicon Lethrense* is the first part. This new chronicle is termed the *Primo tempore Chronicle* after the first two words of the text.

The two parts of the *Primo tempore Chronicle* both begin with a king of Denmark resisting the Emperor. King Dan, the first king, fights the first Emperor, Augustus, and founds Denmark. Later King Godfred threatens the first Frankish Emperor, Charlemagne. Politically speaking Denmark is emphatically not part of the Empire.

The fragmentary AM 843 follows a fixed format in the second part until 1111. At 1130 a badly corrupted section follows covering the years until 1135. Most of the text here and later is closely related to texts in other annals and can be identified as later additions. The conclusion is that the *Primo tempore Chronicle* ends with the death of king Nicolaus (Niels) or the accession of King Erik Emune in 1134.

This leads to several conclusions. When J. Olrik in 1872 extracted the *Chronicon Lethrense*, he argued that passages in the *Chronicon Roskildense* (after 1140/1157) criticizing Erik Emune, were copied so that they referred to king Snjo in the *Chronicon Lethrense*. Reversing the dependency, these passages instead become an implicit criticism of the king ruling, when the *Primo tempore Chronicle* was written and a defense of the independent Danish archbishopric of Lund against the claims of Hamburg-Bremen. So the *Chronicon Lethrense* is not an independent work but part of the *Primo tempore Chronicle* and is re-dated to the 1130's instead of the late twelfth century.